

Minimalni jaz

1. del

CHRISTOPHER LASCH

PREDGOVOR

Ko pride čas težav, se vsakdanje življenje spremeni v vajo preživetja. Ljudje živijo le za danes; kaj pa bo jutri, jim je malo mar. Nazaj se ozirajo le redko - da ne bi podlegli izčrpavajočemu hrepenenju; če pa gledajo naprej, delajo to predvsem zato, ker skušajo najti način, s katerim bi se zavarovali pred katastrofo, ki jo sedaj že skoraj vsi pričakujejo. V takšni situaciji postane osebnost nekakšen luksuz, v času grozeče strogosti nekako neprimeren. Osebnost vsebuje osebno zgodovino, prijatelje, družino, občutek za prostor. Pod težo pritiskov se jaz skrči na obrambno jedro, oboroženo proti nadlogam. Čustvena uravnovešenost zahteva najmanjši možni jaz, ne pa tistega imperialnega iz lanskega leta.

Tako bi lahko v najbolj enostavni obliki predstavili témo teh strani; témo, v kateri bralec potemtakem ne bo našel ogorčenega vpitja priti sodobnemu "hedonizmu", sebičnosti in brezbriznosti do skupnih dobrin, torej značilnosti, ki jih navadno pripisujemo "narcizmu". V tem eseju bi želel najprej razjasniti, kaj je v KULTURI NARCIZMA ostalo, vsaj zdi se tako, skrito in dvoumno; da skrb za samega sebe, ki se zdi za današnji čas tako značilna, postaja skrb za lastno psihično preživetje. Ljudje v prihodnost ne verjamejo več, to zaupanje je izgubljeno.

Soočeni z vedno hujšo dirko v oboroževanju, z naraščanjem kriminala in terorizma, z onesnaženjem okolja in v pričakovanju dolgoročnega ekonomskega propada so začeli s pripravami na najhujše. Tako gradijo protijedrska zaklonišča in se oskrbujejo z živili, še pogosteje pa se emocionalno odpovedujejo daljnoročnim obvezam, ki jih predpostavlja stabilen, varen in urejen svet. Od druge svetovne vojne sèm se konec sveta pojavlja kot hipotetična možnost, v zadnjih dvajsetih letih pa je občutje nevarnosti zelo naraslo, ne le zaradi vedno bolj nestabilne socialne in ekonomske situacije, temveč predvsem zaradi temeljito omajane vere v tisto odrešilno politiko, v avtoreformacijo političnega sistema. Upanje v politično akcijo, ki naj bi postopoma humanizirala industrijsko družbo, je bilo podlaga za odločnost, s katero naj bi bili kos popolnemu koncu, oziroma, bolj skromno rečeno, da bi vse te naraščajoče pritiske sploh vzdržali. Nevarnost osebnostne dezintegracije zavest osebnosti še podžiga, pa ne "imperialne" ali celo "narcistične", temveč čisto enostavno: oblegane.

Tudi opozicijska gibanja, kot na primer mirovniki in varstveniki okolja, so si za svojo krilatico izbrali preživetje - s tem da ne mislijo na psihični boj, ki ga posameznik bije vsakodnevno, temveč na preživetje človeštva kot celote - s čimer pa miselnost o preživetju ne le odražajo, temveč še krepijo. Poziv k "moralni zavezanosti preživetju", (ki ga najdemo v ekološkem manifestu Richarda Falka z naslovom "This Endangered Planet"), pa ne upošteva nevarnosti, ki je lahko posledica take zavezanosti: namesto da bi vodila v konstruktivno politično akcijo, običajno pelje v skrivališča nekje visoko v gorah, ali pa stori državna politika vse, da bi državi omogočila preživetvi jedrsko vojno. Mirovniki in varstveniki okolja opozarjajo na kriminalno brezbržnost naše družbe do potreb prihodnjih generacij, svoje stališče pa nekoliko nerodno potrjujejo z grozečo prenaseljenostjo ter pa z neodgovornostjo, s katero na ta, že tako ali tako prenatrpan svet, spravljamo vedno nove otroke. Abstraktno skrb za prihodnost prepogosto nadomeščajo z nekakšnim otipljivim, emocionalnim interesom, za katerega se je moč žrtvovati. Na isti način pa poudarjanje globalnih dimenzij vprašanja o preživetju - potrebe po globalnem nadzoru in po razvijanju "globalnega razuma" - verjetno pripomore k temu, da vezi, ki nas vežejo na določen prostor, lažje rahljamo, s tem pa emocionalne temelje, na katerih mora stati vsaka resnična skrb, še bolj spodkopavamo. Ljudje brez korenin se za prihodnost brigajo ravno tako malo kot za preteklost. Na to, da se pomembnosti korenin moramo zavedati, nas tudi zagovorniki razorožitve in ohranjanja okolja ne opozarjajo. Namesto tega take krajevne navezanosti grajajo - njihova gorečnost, s katero svojo stvar povezujejo s preživetjem planeta kot celote, je pri tem razumljiva -, kajti preprečevale naj bi razvoj "planetarne zavesti" ter omogočale ljudem, da o prihodnosti razmišljajo konstruktivno, namesto da bi jih zagrabila kozmična panika in futuristični obup.

Preživetje je postalo bistveno vprašanje atomske dobe, kljub temu pa težnja, da bi ljudi ovedli o njegovih socialnih implikacijah, ponavadi le še okrepi inertnost, ki jo sicer skuša premagati. Falk sam spoznava, da "je vélika nevarnost apokaliptičnega argumenta v tem, da do enake mere, kot prepričuje, tudi imobilizira". Ne méni se za svoje lastno svarilo, ko vztraja na tem, da "naši otroci nimajo veliko upanja, da bi apokalipsi ušli", razen v primeru, če bi svetovnim voditeljem uspelo ustvariti nov svetovni red.

Ne razumite me napak: naraščajoče nasprotovanje tekmi v oboroževanju, rastoča ekološka zavest, vedno bolj pogoste kritike potrošništva in visoke tehnologije, pa tiste, ki letijo na račun "moške" psihologije na področju osvajanja in poslovne tekmovalnosti - zaradi vsega tega lahko v prihodnost iskreno upamo. Z vnaprejšnjim dramtiziranjem nevarnosti pa opozicijska gibanja mentaliteto obleganja nenamerno krepijo, obenem pa ji predpisujejo edini možni protistrup: odločnost, s katero naj bi se združili v skupnem napadu na težave, ki grozijo, da nas zasujejo. Edina učinkovita obramba proti katastrofi pa ostaja politična akcija - politična akcija, ki uteleša naše novo razumevanje nevarnosti neomejene ekonomske rasti, neomejenega tehnološkega napredka in neomejenega izkoriščanja narave. Ali nam pove o psiholoških koreninah prometejske volje do moči dovolj, da bi jo lahko imenovali čisto moško obsedenost, kateri bi lahko zoperstavili "ženske" kvalitete sodelovanja in ljubeče skrbi - to je pomembno vprašanje, ki ga bom, vsaj upam tako, nekoliko osvetlil. Dobro pa je, da najprej sami sebe spomnimo na to, da imata militarizem in hitro spreminjajoča se tehnologija tako socialne, ekonomske in politične kot tudi psihološke korenine ter da politično nasprotovanje vsem tem oblikam zla, pa četudi je običajno utemeljeno z zelo trhlimi psihološkimi in filozofskimi

predpostavkami, predstavlja nujen začetek v boju, ki naj bi iz našega sveta naredil ljudem primerno prebivališče.

V zadnjem času je prihajalo do sporov o sodobni kulturi "narcizma", ki so pripeljali do dveh različnih izvorov zmešnjave. Prva, na katero smo že namigovali in jo v nekaterih podrobnostih obdelali v prvih od poglavij, ki sledijo, je tista, ki zamenjuje narcizem z egoizmom, sebičnostjo. Analiza mentalitete obleganja in strategije psihičnega preživetja, ki jih spodbuja (poglavja II, III, IV), nam ne bo v pomoč le pri prepoznavanju značilnih potez naše družbe - naše obrambne ironije in emocionalne svobode, našega odpora proti daljnoročnim emocionalnim obvezam, našega občutka nemoči in žrtvovanja, naše očaranosti ob ekstremnih situacijah in ob možnosti, da nauke le-teh prenesemo v vsakdanje življenje, našega dožemanja velikih organizacij kot sistema za popolno kontrolo -, temveč tudi pri razlikovanju narcizma od običajne sebičnosti. Pokazali bomo, kako obstoječi socialni dejavniki, predvsem fantastične predstave, s katerimi masovna produkcija oblikuje naša dožemanja sveta, ne le pospešujejo obrambno krčenje jaza, ampak tudi brišejo meje med jazom in njegovim okoljem. In kot pravi grška legenda, je prav zamenjavanje jaza in nejaza - ne pa "egoizem" - tisto, kar je bilo vzrok za Narcisovo gorjé. Minimalni ali narcistični jaz je predvsem tisti jaz, ki niti v lastno konturo ni gotov in ki bi ali poustvaril svet po lastni podobi, ali pa bi se z okoljem združil v blaženo zvezo. Na nekatere od težav, ki jih imamo pri omejevanju osebnosti, kažejo današnja skrb za "identiteto", pa tudi minimalističen stil v moderni upodabljalni umetnosti in literaturi, ki svoje tematske vire črpata iz popularne kulture ter predvsem invazije izkustva s pomočjo podob. To nam pomaga, da minimalne osebnosti ne vidimo le kot obrambe pred nevarnostjo, temveč spoznamo, da je njen izvor predvsem v temeljnih družbenih spremembah: zanesljiv svet objektov s trajno vrednostjo smo zamenjali za svet migetajočih podob, zaradi česar vedno težje ločimo resničnost od domišljije.

To pa nas že pripelje do drugega vzroka za zmešnjavo v zvezi z narcizmom: tokrat ne gre za enačenje narcizma s sebičnostjo, ampak s "feminilno" željo po združitvi s svetom, kar nekateri smatrajo za popravek moškega egoizma. Zadnja tri poglavja tega esejja skušajo razložiti med drugim tudi to, zakaj narcistični želji po združenju ne moremo določiti spola (tj. slovničnega spola)* in pa zakaj je ne moremo imeti za zdravilo proti faustovski volji do moči. Dokazoval bom, da prometejska, faustovska tehnologija izhaja, vsaj v kolikor ji lahko sledimo do njenih psiholoških korenin, iz poskusa, da bi obnovili narcistične iluzije o vsemogočnosti. Ni pa moj namen pobijati vedno večjega vpliva žensk v politiki in na delovnih mestih, prav tako pa moja analiza narcističnih elementov v moderni kulturi ni napad na "feminizacijo ameriške družbe". Narcizem nima z ženskostjo ali z moškostjo prav nič skupnega; zanika seveda kakršnokoli vedenje o razlikah med spoloma, ravno tako kot tudi razliko med jazom in svetom, ki ta jaz obdaja. Obnoviti skuša nediferenciran občutek ugodja v maternici. Prizadeva si tako k samozadostnosti kot k samouničenju - k dvema nasprotujočima si aspektoma arhaičnega izkustva o soglasju s svetom.

Uspeh, ki ga je osebnost dosegla, naša kultura pa naredila tako težavnega, bi lahko definirali kot priznanje o naši ločitvi od prvotnega izvora življenja. Priznanje, povezano z nenehnim bojem za ponovno pridobitev čuta za tisto prvotno združitvev, ki nam preko

* op. prev.

aktivnosti omogoča provizorično razumevanje in obvladovanje sveta, ne da bi nam bilo pri tem treba zanikati naše odvisnosti in omejenosti v zmožnostih. Osebnost je boleča zavest o napetosti med neomejenimi hotenji in omejenim razumevanjem, med prvotnimi znamenji o nesmrtnosti in med dejanskim padcem ter med združitvijo in ločitvijo. Nova kultura - poindustrijska, če hočete - mora temeljiti na priznanju teh nasprotij v človeškem izkustvu, ne pa na tehnologiji, ki skuša obnavljati iluzijo o samozadostnosti, ali pa po drugi strani na radikalnem zanikanju osebnosti, ki se trudi, da bi obnovila absolutno soglasje z naravo. Niti Prometej, niti Narcis, ki sta si pod kožo seveda enaka, nas ne bosta spravila iz naše sodobne zadrege. Le še bolj nas bosta speljala po poti, po kateri smo že tako prišli predaleč.

I.

UVOD: POTROŠNIŠTVO, NARCIZEM, MNOŽIČNA KULTURA

Materializem in množična kultura

Ameriški "materializem" je bil ožigosan že dolgo tegà, dogodki zadnjih let pa so prispevali k temu, da je zopet postal nujno potreben. Energetska kriza, ameriški poraz v Vietnamu, zaplet s talci ter prodor nemških in japonskih izdelkov na ameriški trg so stari dvom o povezanosti kulturne dekadence z nacionalnim polomom znova oživili. Zdi se, da ameriško znanje in sposobnost svetu ne vladata več. Ameriška tehnologija ni več najbolj razvita; državna industrija se je upejala; ceste v mestih in transportni sistemi so v razsulu. Postavlja se vprašanje, če takšno opotekanje ameriškega gospodarstva in neuspeh ameriške zunanje politike le nista odraz globljega moralnega propada, kulturne krize, na nek način povezane z zavračanjem "tradicionalnih vrednot" ter s pojavom nove morale samozadovoljstva.

Desničarji imajo o tem problemu svoje mnenje. Menijo, da sta očetovsko skrbna vlada in "sekularni humanizem" ameriški podjetnosti spodkopale moralne temelje, medtem ko so pacifizem, "survivalizem" in gibanja za unilateralno razorožitev pomehkužili ameriško zunanjo politiko, s tem pa Američane odvrnili od boja za svobodo. Druga verzija, za liberalce in neokonzervativce bolj sprejemljiva, pa poudarja negativne učinke potrošništva. Julija 1979 je predsednik Carter nacionalno "bolehanje" pripisal sebičnosti in pehanju za "stvarmi". Konvencionalna kritika narcizma, kot bi jo lahko imenovali, enači narcizem s sebičnostjo, potrošništvo pa ima za neke vrste moralni spodrseljaj, ki pa se ga z vzpodbujanjem k trdemu delu in družinskemu življenju da popraviti. Ta ista kritika objokuje upadanje delovne discipline in popularizacijo "zabavniške morale", ki da je že ohromila produktivnost in načela ameriško podjetnost, s tem pa oslabil položaj države v tekmi za tržišče in nacionalno moč.

Kot odgovor kritiki "narcizma" pa se zadnje čase pojavlja še tretje stališče, ki ga zastopa večje število novinarjev in družbenih kritikov, med katerimi so tudi Daniel Yankelovich, Peter Clecak, Paul Watchel, Alvin Toffler, Theodore Roszak, Philip Slater in Marilyn Ferguson. Ti zavračajo trditev, da je vedno večje posvečanje ljudi samim sebi le stranski produkt nekakšnih bolj smelih kulturnih sprememb; ne sprejemajo ideje

oslabosti naroda in tiste o krizi zaupanja. Po njihovem mnenju se je zdravstveno stanje industrijske družbe morebiti res poslabšalo, vendar ravno to utira pot postindustrijski družbi, ki bo dosežke industrializma utrdila na novih temeljih. Trdijo, da so kritiki potrošništva spregledali gibanje, ki ne vodi k tekmovalnemu iskanju položaja v družbi, temveč k samozadostnosti, raziskovanju samega sebe, k osebnostnemu napredku in k nematerialističnim oblikam "samoizpopolnitve".

Tisti, ki na najnovejše kulturne spremembe gledajo obetavno, si med seboj niso enotni glede problema, ki ga zastavlja "prehodno obdobje", ki je že na obzorju, in pa seveda glede same narave družbe, v katero gremo. Edino, kar jih resnično uvršča v isto skupino, je dejstvo, da vsi po vrsti zavračajo diagnozo o obolelosti naše družbe z "narcizmom". Kot pravi Yankelovich "ameriškega prizadevanja za samoizpopolnitve" ne moremo skrčiti le na "patologijo motenj narcistične osebnosti". "Prav daleč od tega je, da bi bil njegova bistvena značilnost; narcizem je izdaja želje po samoizpopolnitvi."

Spor o narcizmu, ki v novi obliki oživlja prerekanje o množični kulturi in o karakterju ameriške družbe, sproža zelo pomembna vprašanja, obenem pa nas opozarja na zvezo med socialno-ekonomskimi spremembami in življenjem posameznika. Kljub temu pa se je vse skupaj le preveč zapletlo. Koncept narcizma je v osnovi še vedno težko opredeljiv in nejasen, pa čeprav se zdi popolnoma dostopen. Napredna industrijska kultura je definirana kot kultura narcizma: tisti, ki temu ugovarjajo, ne uvidijo, kaj vse ta definicija obsega. Po drugi strani pa jo nekateri vse prehitro sprejemajo kot novinarski moto, s čimer pa le v psihoanalitičnem žargonu izražajo moralistično puhlost. Narcizem se zdi res enostaven, v resnici pa je zelo zapleten pojav in ravno zaradi tega je tudi zakuhal tako godljo.

Eden od vzrokov za zmedo je tudi vztrajanje na določenih predsodkih, do katerih je prišlo zaradi spora med tistimi, ki so v petdesetih in šestdesetih letih kritizirali "množično kulturo", ter med častilci demokracije in pluralizma. Nekateri so, nedolgo tega, skušali to razpravo preoblikovati: iz kritike množične kulture so hoteli potegniti, kar je koristnega, tako da bi jo ločili od slabo zasnovane obrambe kulturnega modernizma. Ostali pa so v tem videli poskus obujanja predhodnih predpostavk v njihovih originalnih oblikah. Sam sem nekje dejal, da pojav množične kulture - prepogosto ga obravnavamo z vidika učinka, ki ga ima na estetska merila - postavlja vprašanja o tehnologiji, ne pa o ravni okusa javnosti. Za razvite tehnologije v sistemu komunikacij se zdi, da skušajo omogočati vedno večje širjenje informacij. Ob pozornem opazovanju pa prideš do spoznanja, da skušajo tok idej v bistvu zajeziti, oziroma skoncentrirati kontrolo nad informacijami v peščici velikih organizacij. Moderna tehnologija ima na kulturo ravno tak učinek kot na proizvodnjo, kjer služi kot zagotovilo za upravno kontrolo nad delovno silo. Tako torej študija o množični kulturi pripelje do istega zaključka, tistega, na katerega namiguje že študija o mehanizaciji delovnih mest: da preveč napredna tehnologija namerno uresničuje enostranski sistem vodenja in komunikacije. Ekonomsko in politično kontrolo, vedno bolj pa tudi kulturno, koncentrira v majhni eliti, ki jo tvorijo korporacijski projektanti, tržni analitiki in družbeni upravitelji. "Input" ali "feedback" ljudstva privablja le v obliki skrinjic za predloge, tržnih raziskav in javnih predvolilnih anket. Na ta način tehnologija zelo učinkovito služi kot instrument družbene kontrole - za primer vzemimo prijeme v sredstvih javnega obveščanja: s predvolilnimi anketami lahko, namesto da bi le beležili trenutno stanje, vplivajo na prepričanje ljudi do te mere, da se zaradi tega spremeni potek volitev samih. Ali pa si ta sredstva rezervirajo možnost

izbire političnih vodij in "govornikov"; in pa tudi to, da ponujajo voditelje in stranke tako, kot da bi bili blago široke potrošnje.

Takšno razumevanje množične kulture in razvite tehnologije pa je lahko napačno. Vendar se to dokazovanje le razlikuje od tiste stare obtožbe, ki pravi, da pojav množičnosti niža splošno kulturno raven, ravno tako pa je različno od tiste inačice te obtožbe, za katero so marksisti. Slednji menijo, da množična kultura delavcem pere možgane, zaradi česar ti ostajajo v stanju "napačne zavesti". Predhodna razprava pa je le ubrala tako prisilen način izražanja, da nove dokaza avtomatično prilagajamo starim. Kritika narcističnih elementov v naši družbi mnoge opazovalce osupi kot tožba za "moralno uglasenim, dobro izdelanim jazom", če uporabim besede Petera Clecaka. Vseeno pa ne zagovarjam tistega stališča, ki mi ga skuša naprtiti Herbert Gans, namreč, da "bi delavci lahko in rade volje postali intelektualci, če bi bila komercialno popularna kultura izločena". Čemu pa naj bi delavci sploh postali intelektualci? Tako slabo perspektivo, kot bi jih imela družba samih intelektualcev, si res težko predstavljam. Veliko bolj pomembno je, da imajo delavci večji nadzor nad delom. Za intelektualce, in za delavce v enaki meri, pa je pomembno tudi to, da pri problemu nadzora ne gre le za politično ali ekonomsko, temveč tudi za kulturno vprašanje.

II.

MISELNOST PREŽIVETJA

Normalizacija krize

Resda živimo v nemirnih časih in problem preživetja nekako zasenči pomembnejše zadeve. Obsedenosti s katastrofo navkljub pa nam užitek ob materialnih dobrinah, ki jih prejšnje dobe niso poznale, še vedno zagotavljajo občutek varnosti. Problematika preživetja, od zgodnjih sedemdesetih let sèm tako značilna za ameriško kulturo, ima veliko oblik, od resnih in pomembnih, pa do popolnoma trivialnih. Najbolj tipičen in zahrbtnen, najbolj odločilen izraz pa najde v iluziji o zmagovitih jedrskih vojnah. Nikakor pa se ne utrjuje s predvidevanji o razdejanjih, ki bi spremenila podobo sveta. V popularni kulturi in politični razpravi se je takšna miselnost ukoreninila tako globoko, da ni diskusije, pa naj bo še tako plehka in nepomembna, v kateri bi ne šlo za vprašanje življenja in smrti.

Levičarski časopis Mother Jones se propagira kot "vodič preživetja" po "politični dobi mračnjaštva", v katero nas je pripeljala izvolitev Ronalda Reagana. Radio v Los Angelesu skuša širiti "dobroto, veselje, ljubezen in srečo", svojim poslušalcem pa se priporoča kot "radijska postaja preživetja osemdesetih let". Samsonite, proizvajalec potovalne prtljage, reklamira svoj kovček z imenom "preživeli". Združenje ameriških glasbenikov se pod parolo "boj za preživetje" bori za to, da bi glasbeniki čimveč nastopali v živo, ne pa da bi predvajali že posneto glasbo - o tem problemu je pisal New York Times. Neka antifemistična govoranca, ozaljšana z običajnim žurnalističnim pompom, se oznanja za vodnika preživetja za trpinčene moške. Košarkaški trener

povečuje enega od svojih igralcev, ki da je sposoben učiti se iz lastnih napak, s tem pa jih "preživi". Športni novinar, ki je zabeležil ta trenerski poklon, razglablja tudi o "preživetju" visokošolske košarke kot športa, ki privlači največ gledalcev.

Na univerzi Yale roti "Odbor za študentsko pomoč" vse starše, naj pošljejo svojim sinovom in hčeram "komplet preživetja" ("hranljiv prigrizek v šegavo opremljenih škaticah"). Na ta način bi svojim otrokom pomagali previhariti "najvažnejši in živce najbolj parajoč (sic) del šolskega leta - zaključne izpite!" Združenje ameriških zgodovinarjev pa je izdalo pamflet, s katerim skušajo pomagati ženskam pri premagovanju diskriminacije: Priročnik preživetja za ženske (in ostale) zgodovinarje. Bolnik, ki ga je dajal herpes, opisuje, kako je premagal strah pred boleznijo - izpovedal se je sotrpinom: "Ko začneš deliti z ostalimi, je kakor da bi bil s tistimi, ki so preživeli poplavo ali pa taborišče za vojne ujetnike." Ocena spominov Henryja Kissingerja je preroško naslovljena: "Mojster v umetnosti preživetja." Michael Sellers, sin že pokojnega igralca Petra Sellersa, je novinarjem povedal, da se je "očka divje oprijemal prepričanja" - tudi po srčnem infarktu leta 1946 - "da je preživel ... in da bo dočakal petinsedemdeset let." Nek drug igralec, George C. Scott, pa govori o sebi kot o "človeku, ki je preživel" v morilskem poklicu. Jason Robards mlajši - ozdravil se je alkoholizma, preživel zanj skorajda usodno avtomobilsko nesrečo in dolgotrajno obdobje, ko ga je kritika popolnoma ignorirala - razmišlja o "skrivnosti", ki da je zaradi nje "ljudem, kot so George (Scott) in pa on sam uspelo preživeti." Nek dramski kritik ploska ponovnim uprizoritvam Zasebnih življenj Noëla Cowarda in Upora na ladji Caine Hermana Wouka. V istem članku z naslovom "Preživeli" pa se navdušuje tudi nad vrtnitvijo Elizabeth Taylor in Richarda Burtona na broadwayske odre.

Erma Bombeck predstavlja svojo zadnjo zbirko člankov kot "knjigo o preživetju." Neka druga, gospodinjstvena namenjena knjiga z naslovom Preživeti kot ženska ali kako ohraniti srčnost, dostojanstvo in se ne pustiti zasačiti brez hlačk je napisana v podobnem tonu in opisuje vsakdanje življenje kot niz manjših težav. Kot meni Betty Canary, je ženskam, "pa naj gredo v korak s časom ali ne, skupna trdna odločenost, da preživijo". V ženski mistiki uporablja Betty Frieden enako retorično pretiravanje, le da tedaj, ko gospodinjstva srednjega sloja imenuje "udobna koncentracijska taborišča", nima humorističnih namenov. Tisti, ki na družinske institucije gledajo s prijaznimi očmi, pa se vendarle sprašujejo, če oblegana in vedno manjša družina še izpolnjuje pogoje za "čustveno preživetje posameznika v naši množični družbi".

Trivializacija krize že sama po sebi služi tudi kot strategija preživetja, s tem ko izpričuje občutek za nevarnost, ki nas vse preveva - za tisto zaznavanje, ki ni v nič prepričano, tudi v najmanjše družinske podrobnosti ne. Ko na vsakdanje življenje navali stroga retorika, se strah pred katastrofo vedno večja, obenem pa tudi popušča. Žrtve takšnih okoliščin se krize loti tako, da se pripravljajo na tisto najhujše, po drugi strani pa se tolaži s tem, da do tega verjetno le ne bo prišlo. Bertolt Brecht je nekoč dejal, da tisti, ki se smejejo, slabih novic še niso slišali. Dandanašnji pa se smejejo ljudje, ki se slabih novic prav dobro zavedajo, pa se kljub temu potrudijo in se namenoma držijo na smeh. To pa tudi razloži, zakaj sodobni smeh zveni tako neiskreno in zakaj gre pri modernem humorju običajno za ironijo in samoironijo. "Naj bo nasmeh vaš dežnik;" tako je Stanley Kubrick satirično označil to obupno dobro voljo v podnaslovu svojega filma Dr. Nenavadnaljubezen: Kako sem se naučil ljubiti bombo in živeti brez skrbi. Založniki časopisa Mad so se takrat, ko so si za svojega govornika izbrali idiotsko režečega se

Alfreda E. Neumanna, ki je izjavil: "Kaj? Mene da naj bi kaj skrbelo?", temu sicer rogali, pa kljub temu priznali, da je neutemeljeni optimizem edina učinkovita obramba na tem norem, norem, norem svetu.

Konec koncev pa s tem, ko o slabih vesteh razmišljamo, nič ne pridobimo. Umetnik v preživetju ima slabe novice za same po sebi umevne in ne obupuje. Poročil o novih uničenjih ne posluša, tudi ne groženj o ekološki katastrofi in morebitnih posledicah jedrske vojne. In kako mu to sploh uspeva? Tako, da ostro loči med dogodki, ki ogrožajo njegov duševni mir. Iz vsega slabega, kar izbruhajo televizija in časopisi, se dela norca, pritožuje se, da ga vse skupaj spravlja v depresijo. Na ta način ima pri tem, ko med različnimi vrstami in nivoji slabih vesti sploh ne loči, popolnoma mirno vest. Prav tako pa nimajo nanj nobenega vpliva raznorazni vidci, ki napovedujejo mračnjaštvo in pogubljenje - ljudomrzneži in čemerneži, ki ostalim kvarijo veselje samo zato, ker so sami razočarani, ali pa so imeli nesrečno otroštvo, in pa levičarski intelektualci, ki se jim niso izpolnila njihova revolucionarna pričakovanja, zraven pa sodijo še reakcionarji, ki se ne morejo prilagoditi spremembam, ki jih prinaša nov čas.

Strah pred jedrskim spopadom in ekološko katastrofo, spomin na nacistični genocid nad Židi in morebiten propad naše celotne civilizacije so vzrok splošnemu občutenju krize. Krizna retorika je danes prežeta z medrasnimi odnosi, z reformami v zaporih, množično kulturo, finančnim poslovanjem in vsakdanjim osebnim "preživetjem". Med knjige, ki se v zadnjem času ukvarjajo s problemom survivalizma, lahko štejemo tudi tiste, ki govorijo o ekologiji in o jedrski vojni, o holokavstu, o tehnologiji in avtomatizaciji, prav tako pa tudi pravo poplavo knjig, katerih tema so "študije prihodnosti". Množice knjig znanstvene fantastike, ki večinoma opisujejo prihajajočo apokalipso, pa verjetno sploh ni potrebno posebej omenjati. Temu spisku bi lahko dodali še celo goro psihiatrične literature o tem, kako "uspeti", in prav tako mogočno sociološko zbirko o žrtvah in "viktimologiji." Zraven sodijo tudi knjige, ki razlagajo "strategije preživetja za zatirane manjšine", "kako preživeti v administrativni džungli" in "tehnike preživetja za zakonce". Taka propaganda za nesrečo, ki jo sredstva javnega obveščanja - film, radio, TV, časopisi in revije - še podpihujejo, ima kumulativen učinek, ki je navideznemu namenu ravno nasproten. Retorika krize in preživetja, ki infiltrira vsakdanje življenje, slabi samo idejo o krizi, zaradi česar ostajamo brezbrizni do pozivov, ki nas opozarjajo na alarmantno stanje. Nič ne bega naše pozornosti bolj kot govorice o novi krizi. S tem, ko se nerešeni krizni problemi kopičijo, nas vedno manj zanima možnost, da bi se karkoli dalo storiti. Tedaj tudi vpitje o krizi običajno služi le kot opravičilo zahtevam, ki jih imajo profesionalni krizni poslovodje, pa naj se ukvarjajo s politiko, vojno in diplomacijo, ali pa so le načrtovalci čustvenih "stresov".

Eden od odgovorov na take zahteve vztraja na tem, da bi morali o vprašanih naravnega preživetja - energetski politiki, politiki okolja in tekmi v jedrskem oboroževanju - odločati na političen, kolaborativen in demokratičen način, ne pa da bi jih imeli za tehnične teme, razumljive le peščici strokovnjakov. Vsekakor je za sodobno miselnost preživetja bolj značilno to, da se odvrča od vprašanj, ki se tičejo celotne javnosti. Raje se ukvarja s krizami vsakdana, ki jih je moč predvideti in za katere velja, da posamezne akcije na potek dogodkov še vedno vplivajo le v najmanjši možni meri. Dandanes je vsakdanje življenje postalo veliko bolj tvegano, tekmovalni duh ga preveva v veliko večji meri, kot ga je nekoč. Pa se vendarle ni le zaradi tega preobrazilo v niz kriznih situacij - vzrok za to tiči v dejstvu, da ljudi sooča s stresi, ki jih je moč obvladati.

Po drugi strani pa se zdi upanje, da bi se splošnemu razdejanju lahko izognili, za večino ljudi tako neuresničljivo, da se jim v misli prikrade le kot koprneča prošnja za mir in bratstvo.

Vsakdanje življenje v luči ekstremnih situacij

Raba določenih besed je v različnih obdobjih lahko zelo raznolika. Tako so besede, kot "tradicija", "problem" in "nostalgija", doživele pravi razcvet, nato pa je pogostnost njihove uporabe pojenjala. Podobno je tudi z besedo "preživetje", ki ima danes toliko različnih pomenov, da se je resnično težko opredeliti za ustreznega. Lahko pomeni težave, ki jih imamo, ko se prebijamo iz meseca v mesec. Nanaša se lahko na strah pred starostjo, pa na tistega pred rakom, bojimo se, da bi postali odvisni od mamil ali alkohola, ali pa kako drugače propadli. Pomeni tudi zakonske težave. Izraža začudenje nad dejstvom, da bi naj na tem svetu razpoložljivih dobrin ne bilo ničesar s trajno vrednostjo. Izraža lahko istovetenje, ki ga delimo s tistimi, ki so preživeli Auschwitz in Treblinko, arhipelag Gulag, Hirošimo in Nagasaki. Ali pa gre za naše občutje, da smo vsi preživeli neko temačno obdobje in se pojavili na drugem koncu velike zgodovinske ločnice, ki jo je potegnila izkušnja množičnega morilstva dvajsetega stoletja - stoletja, ki našo dobo že tako ali tako loči od predhodnih, bolj nedolžnih obdobj.

Prav zadnji od pomenov nam pomaga razložiti vedno večji strah pred nostalgijo. O naši dobi se govori marsikaj, od dobrega do slabega. Vsako izjavo, naj bo takšna ali drugačna, pa teži breme vedenja, ki je bilo prejšnjim dobam vsaj neznanu, če ne že popolnoma nepojmljivo: spoznanje, da bi sicer razumni človek, če bi mu to bilo pogodu, iztrebil cele populacije. Premnog dober državljani bi se pri tem mimo in brez vsakega sramu ali tožbe sprijaznil z dejstvom, da gre le za zelo občutljiv način, s katerim se da skrajšati vojno, vzpostaviti socializem v neki državi ali pa le odstraniti odvečno prebivalstvo. Gledana skozi prizmo našega sodobnega vedenja o radikalnem zlu - tako ga imenuje Hannah Arendt: zlo, ki je tako veliko, da ga ne moremo uvrstiti v nobeno od konvencionalnih kategorij greha in ki onemogoča vsak poskus določiti odgovornost in poiskati ustrezno kazen - - poraja preteklost silno nostalgijo, zaradi katere moramo vsako čustvo divje zanikati, potlačiti in izdati. Vprašanje, ki ga je zastavil Herman Kahn: "Ali bodo preživeli zavidali mrtvim?" grozeče lebdi nad našim časom. Ne le zaradi tega, ker opisuje morebitno prihodnost, temveč tudi zato (pa čeprav ni tako mišljeno), ker opisuje naš odnos do preteklosti. Kadarkoli si namreč upamo pogledati v dokumentirano preteklost grozot, ki smo jih zagrešili v dvajsetem stoletju, se nam z njimi - vsaj takšni so rezultati zadnjih analiz - zdi življenje še težje kot s tistimi, ki nas v prihodnosti morebiti še čakajo.*

* Seveda veliko ljudi na vse skupaj enostavno pozabi. Ko jih na to spomniš, pravijo, da ni naš čas nič bolj divji, krvav in knut kot kakšen drug. Množično morjenje, vztrajajo, da ni nič novega. Vsak poskus, da bi množično morijo XX. stoletja razlikovali od tistih iz kakšne od prejšnjih vojn ali zatiranja - tako, da bi poudarili, da ni naperjena le proti sovražnemu narodu ali proti verskim "nezvestobnežem" in političnim nasprotnikom, ampak kar proti celim kategorijam odvečnih ljudi, katerih edina napaka je v tem, da živijo - pa pripelje do odrezavosti, češ, da skušamo preteklost narediti "romantično". Na tako vedenje v stilu Panglossa je moč zelo pogosto naleteti pri visokoolcih, ki se vzpenjajo posocialni lestevici in si pri tem na vekomaj čestitajo, da jim je le uspelo ubežati vsakemu tradicionalizmu, etničnemu getu ali povprečnemu predmestju. V tem primeru vzrok namernemu negledanju nazaj ni strah pred donotožjem, temveč popolna brezbržnost, spečana s slepo vero v razvoj. Vseeno pa ta absolutni in brezpogojni optimizem postopoma le upada, kajti zahteva neko stopnjo emocionalne povrhnosti in intelektualne plehkosti, ki je večina ljudi, pa tudi visokoolci, ne zdrži dolgo časa.

Naše dojemanje ne le preteklosti in prihodnosti, temveč tudi sedanjosti, je obarvano z novo zavestjo o skrajnostih. Sami sebe imamo tako za preživele, kot za žrtve ali potencialne žrtve. Naraščajoče prepričanje, da smo na kakršenkoli pač način žrtve dogodkov, ki jih ne moremo kontrolirati, je večinoma plod ne le splošnega mnenja, da živimo v nevarnem svetu, ki ga obvladujejo vélike organizacije, ampak tudi spomina na specifične dogodke v zgodovini dvajsetega stoletja, katerih rezultat je bilo množično žrtvovanje ljudi. Tako kot ideja o preživetju, tudi ideja o žrtvovanju, ki jo na napačen način pripisujemo nezgodam vsakdana, ohranja ta spomin, istočasno pa hromi njegov emocionalni vpliv. Idejo o žrtvovanju uporabljamo že tako nepremišljeno, da je izgubila vsak pomen. "V časih, v katerih živimo, je vsakdo izpostavljen morebitnim kriminalnim napadom, ali pa kakšni drugi nesreči," je zapisal strokovnjak s področja viktimologije v študiji, ki jo predlaga kot "nov pristop k družboslovnim znanostim", in nadaljuje, da je "bistvena človeška potreba možnost za preživetje, delo in igro, kar pa bi naj ne bilo mučno ali boleče ... Problem pa je ravno v tem, da se vsakodnevno in povsod srečujemo z žrtvovanjem, da nas življenjske okoliščine nenehoma delajo za žrtve takšne ali drugačne usode." Podobno obsežno definicijo žrtvovanja ponuja tudi William Ryan v znani knjigi z naslovom *Kriva je žrtev*. V predgovoru k revidirani izdaji se Ryan opravičuje, ker se je v prvi izdaji ukvarjal skoraj izključno z bedo črncev in revežev. Zdaj pa je spoznal, da bi morebitna katastrofa zadela skoraj prav vse, ravno tako kot ne delajo nobenih izjem "obolenje s katastrofo", "namerno manipuliranje z inflacijo in nezaposlenostjo", "surovo pristranske davščine", onesnaževanje okolja, zdravju nevarni delovni pogoji in "lakomnost vélikih naftnih družb".

Te besede napeljujejo na nekakšno moralno superiornost, ki jo žrtev uživa v naši družbi. Moralno oplemenitenje je žrtvi v pomoč, ko obračunava z napihnjenostjo političnega govorništva, ki je za razprave o survivalizmu tako značilno. V študiji o povojnem pesništvu in fikciji omenja Warner Berthoff "pozo obtožujoče javnosti", ki so si jo prisvojili mnogi literati. S tem, ko se istovetijo z žrtvami socialnih krivic, s tem, ko se na vse kriptlje trudijo, da bi govorili jezik ali žrtev ali preživelih - po besedah Berthoffa gre za "osebe, ki po tem, ko so se odločilne stvari že pripetile, živijo naprej" - jezni mladeniči in mladenke razgaljajo krivice, ki jih morajo trpeti izkoriščane manjšine. Enako nalogo pa so si zadali tudi politični govorniki, ki v imenu teh skupin nastopajo. Njihov boj za privilegiran status žrtev ne poziva k univerzalnim državljanskim pravicam, temveč k posebnemu izkustvu preganjanja. To naj bi njihovim ljudem dajalo posebna pooblastila za razkrivanje krivic in za zahteve ne le po pravici, temveč tudi po zadoščanju za vsa gorjã, ko so jim bila storjena v preteklosti. Trdijo, v nekaterih primerih zelo upravičeno, da so preživeli, oziroma žrtve genocida. Z retoričnim stopnjevanjem se smisel krivice spreminja: tisto, za kar si prizadevajo zatirane manjšine, se sprevrže v boj za golo preživetje. V šestdesetih letih je preskok z državljanskih pravic na "black power" naznanil, da se poslej ne bo več bilo za večrasno družbo, ampak za strategijo preživetja črncev. Govorniki v imenu črne sile so belce obtoževali zarote, s katero so ti hoteli s nadzorovanjem števila rojstev in z sklepanjem mešanih zakonov uničiti črno raso. V sedemdesetih letih so radikalne feministke vpile o "ginekologidu." Tisti, ki so v imenu manjšin brez volilne pravice povzdigovalisvoje glasove na govorniških odrih, pa nasprotno od radikalizma pred njimi, niso spredvideli, da sta lahko drugačnost črnske kulture in posebna zasnova zgodovinsko pogojene ženskosti "znaka zatiranja" ali pa, po drugi strani, potencialna vira novega kulturnega pluralizma, ki se je takrat začel razvijati.

Namesto tega so svojo zgodovino razlagali v luči novega in neobičajnega izkustva, pridobljenega z genocidom. Po mnenju Mary Daly so radikalne feministke, soočene z družbo, v kateri moški vladarji načrtujejo "tehnološko eliminacijo žensk" - kar bi bila "končna rešitev 'problema', imenovanega ženska moč" - "razvile novo strategijo in taktiko za ... ekonomsko, fizično in psihično preživetje. Da pa bi jim uspelo, so se morale zelo poglobiti same vase." Nekako na enak način je ponovno raziskovanje židovske preteklosti osvetlilo kvalitete, ki so Židom omogočile, da so preživeli stoletja preganjanj. Židovski nacionalizem se po holokavstu ni istovetil z nadsvetnim duhovnim poslanstvom, ampak s fizičnim preživetjem države Izrael. Pritiski sosednjih držav in PLO, v programu katere je uničenje židovske države glavni cilj, so, kar je samo po sebi umevno, še poglobili zavezanost tisti najbolj ozki interpretaciji sionizma. Medtem pa so Palestinci in njihovi privrženici v zahodni Evropi in ZDA zatrjevali, da so bili oni sami žrtve izraelskega genocida.

Jasno pa je, da se s pretiravanji takšne vrste njihov učinek zmanjšuje. Zaradi vsega tega medsebojnega obtoževanja z genocidom je težko govoriti o nevarnostih, ki grozijo človeštvu kot celoti, ali pa celo zmanjšati tiste krivice, ki so storjene posameznim skupinam. Na pozive te vrste, tudi na takšne, ki zaslužijo, da jim prisluhnemo, pa smo vedno bolj neobčutljivi, takšne nas je naredilo preveliko število "končnih rešitev." Kakorkoli že, v zgodovini genocida dvajsetega stoletja je postalo neizbežno, da vsakdo, ki zase terjaja častni naslov žrtve, to zahtevo oblikuje po zadnjih primerih žrtvovanja. Če pustimo ob strani propagando, si žrtvovanja ne moremo zamisliti, ne da bi se ob tem spomnili tudi iztrebljanja Armencev, kulakov, Židov in kamboškega ljudstva.

Prevedel Miro Beg